

CASTELL DE ROCABRUNA (CAMPRODON, RIPOLLÈS), 2010-2011

Bibiana AGUSTÍ FARJAS, Dolors CODINA I REINA

INTRODUCCIÓ

El castell de Rocabruna és un conjunt fortificat d'època medieval construït sobre un turó amb control visual de la vall de Beget cap a l'est, l'alta Garrotxa al sud i la zona pirinenca de Coll d'Ares cap al nord. Està documentat des del 986 com a propietat de Pere de Rocabruna, participip de l'expedició del comte de Besalú Oliba Cabreta en auxili de Borrell II de Barcelona, per tal de reconquerir la ciutat de Barcelona, presa per Al-Mansur. Els documents posteriors parlen de canvis de mans durant els segles XII i XIII, del terratrèmol que destrueix la capella al segle XV i de la participació de Pere Desbac, senyor de Rocabruna, com a valedor de Joan II en la Guerra Civil catalana.

La intervenció arqueològica té lloc en combinació

amb el projecte de consolidació i restauració que el Servei de Monuments de la Diputació de Girona hi desenvolupa des del 2006. Amb la intervenció de 2011 hem finalitzat l'excavació i el registre dels nou àmbits d'habitació del recinte sobirà i hem iniciat la dels espais del recinte jussà.

SÍNTESI DELS RESULTATS

En la darrera edició d'aquestes Jornades (Agustí/Codina 2010) ja vam definir la distribució espacial del recinte sobirà del castell o Zona 1 (Fig. 1), estructurat amb una entrada al sud, una torre al nord i un pati central al voltant del qual es distribueixen diverses estances, entre les quals una cisterna. Les dues darreres intervencions s'han destinat a descobrir els nivells d'ús i la seva preparació fins arribar al subsòl

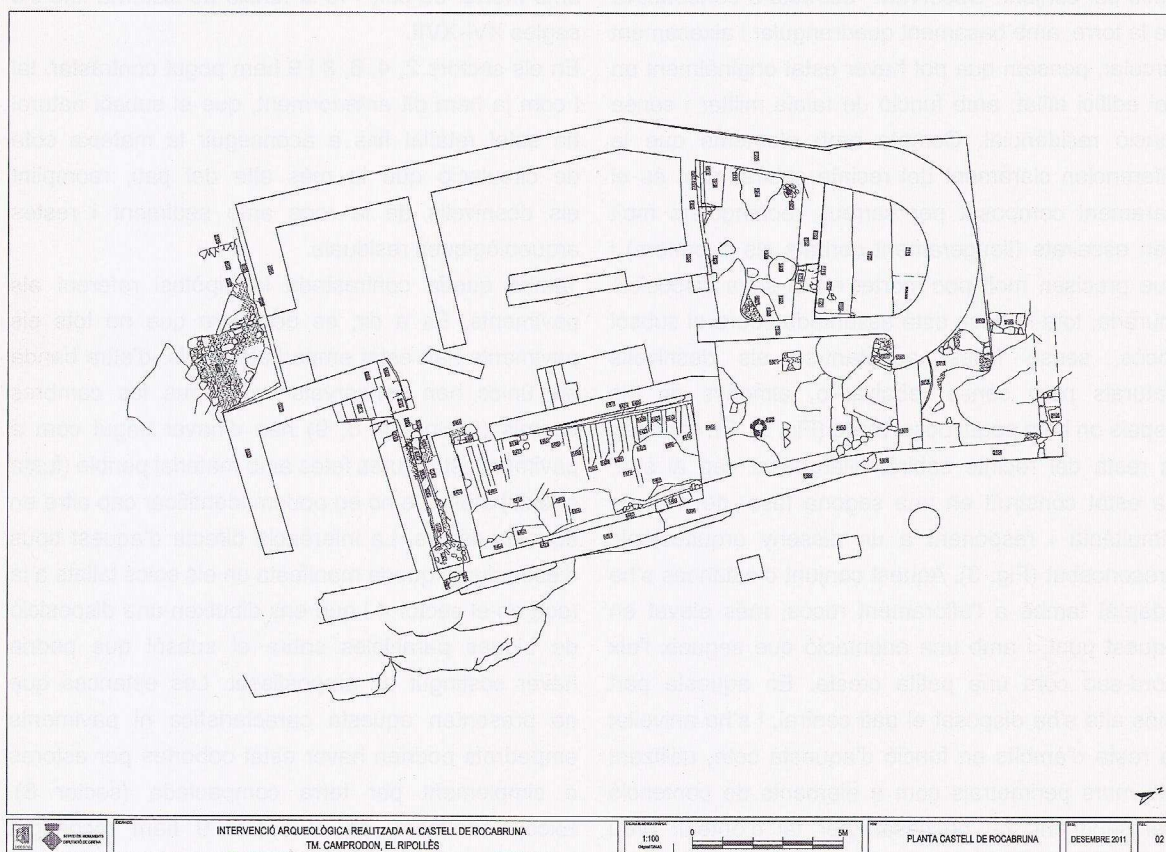
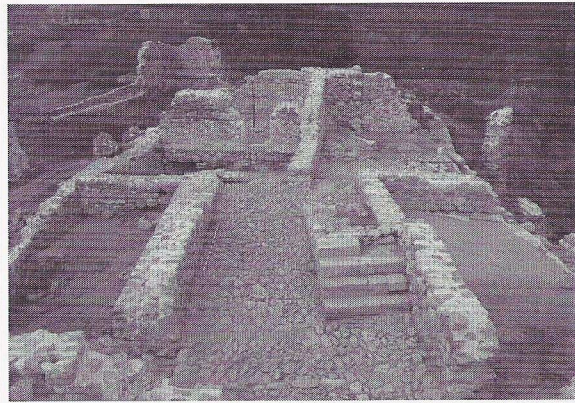

Figura 1. Planta del recinte sobirà del castell de Rocabruna.

Figura 2. Seqüència constructiva dels elements perimetrals del nord: restes parcials d'un mur circular (UE 1201 a la part inferior esquerra) sobre el que es recolza la torre circular (UE 1007) amb el seu basament quadrat (dreta) i les seves posteriors reparacions (part superior esquerra).

Figura 3. Vista del recinte sobirà des del sud. L'espai central correspon al pati distribuïdor, als dos costats es reconeixen les grans cambres, el sector 6 (esquerra) i el sector 4 (dreta) i al nord (al fons) la torre circular amb les seves reparacions arquitectòniques.

en tots els sectors d'aquest recinte sobirà; també per iniciar la descoberta del perímetre exterior.

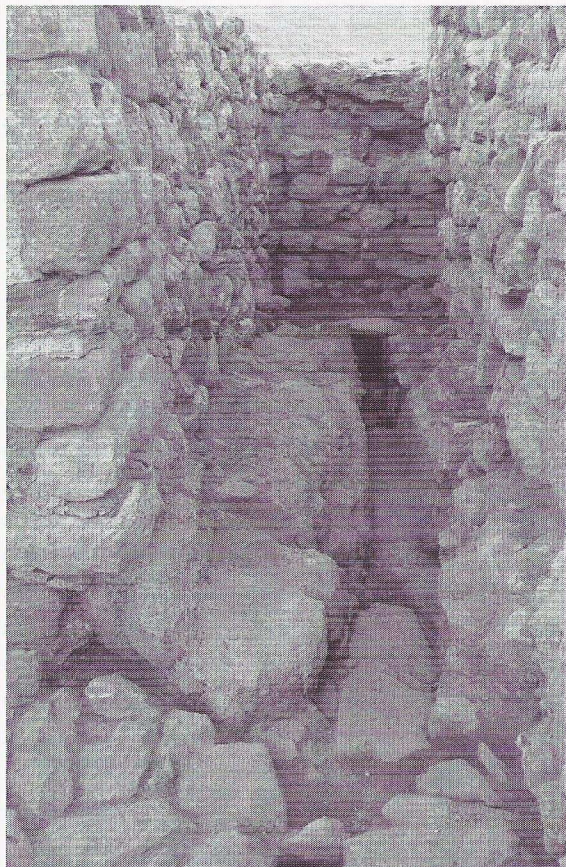
A nivell constructiu hem pogut identificar dos moments diferents en el sector 7, el més recent associat als nivells d'ús que hem excavat i que ens situa en plena època moderna (XVI-XVII) a partir dels materials arqueològics. No s'ha conservat material arqueològic (ceràmica, metalls) corresponent al moment més antic del conjunt. Observant l'estructura constructiva de la torre, amb basament quadrangular i aixecament circular, pensem que pot haver estat originalment un sol edifici aïllat, amb funció de talaia militar i sense funció residencial. Compta amb elements que la diferencien clarament del recinte sobirà, com és el parament compost per carreus rectangulars molt ben escairats (lleugerament corbats els superiors) i que precisen molt poc morter en la seva disposició murària; tota la base està assentada sobre el subsòl rocós, sense falles, adaptant-se als desnivells naturals però sense rebaixar-lo, almenys en els espais on hem pogut observar-lo (Fig. 2). En contrast, la resta del recinte sobirà, allargassat cap al sud, ha estat construït en una segona fase, de manera simultània i responent a un disseny arquitectònic preconcebut (Fig. 3). Aquest conjunt d'estances s'ha adaptat també a l'aflorament rocós, més elevat en aquest punt, i amb una orientació que segueix l'eix nord-sud com una petita cresta. En aquesta part més alta s'ha disposat el pati central, i s'ha anivellat la resta d'àmbits en funció d'aquesta cota, utilitzant els murs perimetrals com a elements de contenció del sediment, fet necessari per tal d'obtenir prou superfície com per assolir les estances bàsiques d'un lloc de residència senyorial.

En el sector 1 també podem parlar de dos moments d'ús ben diferenciats. L'estructura original, de forma rectangular i amb dues finestres llargues i estretes a est i oest en una cota massa elevada com per haver estat espitlleres, podria haver funcionat com a capella del castell; una capella, la destrucció sísmica de la qual refereixen els documents del XV. L'estança es revesteix posteriorment amb un mur intern revestit amb morter de calç i fa la funció de cisterna fins els segles XVI-XVII.

En els sectors 2, 4, 6, 8 i 9 hem pogut contrastar, tal i com ja hem dit anteriorment, que el subsòl natural ha estat retallat fins a aconseguir la mateixa cota de circulació que la més alta del pati, reomplint els desnivells de la roca amb sediment i restes arqueològiques residuals.

També queda contrastada la hipòtesi referent als paviments. És a dir, es demostra que no tots els paviments han estat empedrats sòlids -d'altra banda els únics ben conservats-, sinó que les cambres laterals (sectors 4, 6, 9) han d'haver tingut com a paviment estructures fetes amb material perible (fusta o tèxtil) atès que no en podem identificar cap altre en aquests espais. La inferència directa d'aquest tipus d'estructures queda manifesta en els solcs tallats a la roca en el sector 4 i que ens dibuixen una disposició de bigues paral·leles sobre el subsòl que podria haver sostingut un empostissat. Les estances que no presenten aquesta característica ni paviments empedrats podrien haver estat cobertes per estores o simplement per terra compactada (sector 6). Excepcionalment, en el sector 9 hem reconegut fragments molt malmesos de diferents paviments, molt simples, fets amb morter de calç. Algunes

Figura 4. Vista frontal de la latrina (sector 3), un cop excavat el nivell de circulació. S'observa el canal de desguàs que procedeix del pati i connecta amb la xemeneia d'evacuació de la pròpia latrina, dins el mur perimetral que veiem al fons.

estructures molt simples, com el banc corregut del sector 2, el pedrís cantoner del sector 6 i el del sector 9, podrien haver actuat com a seients o com a suports de mobiliari. En contrast, no hem localitzat cap estructura de combustió que puguem identificar com llar de foc o cuina.

La funcionalitat específica de cada un dels àmbits d'habitació, que havíem deixat pendent per a l'acabament de les intervencions en el recinte sobirà, no es pot determinar de manera concreta per a totes les estances. Tanmateix, sembla coherent associar la torre (sector 7) i els espais adjacents (sectors 8 i 9) a un ús defensiu i de vigilància que s'avé amb el material recuperat: nombroses restes d'armes i eines de tall, molts claus procedents d'elements de fusta -portes, escales, caixes- i residus de ceràmica i fauna.

Ja hem comentat que coneixíem la funció de cisterna del sector 1. Malgrat no podem certificar la funció original de l'espai rectangular que ocupa, pensem que l'opció d'haver estat primer una capella

queda dins del possible. De fet, pot encaixar amb les referències documentals que fan referència a un canvi d'ubicació de la capella de Sant Llorenç arran dels terratrèmols del primer terç del XV. Les remodelacions arquitectòniques de mitjan-final del XV podrien coincidir amb la conformació general del perímetre del recinte sobirà. A favor d'aquesta hipòtesi tenim l'evidència que la construcció del recinte sobirà només presenta un afegit entre la torre S. 7 i la resta. D'altra banda, els murs que corresponen a la cisterna S.1 no semblen haver estat mai aïllats ni en la lectura vertical externa s'hi reconeixen elements que facin pensar en més d'una fase.

També havíem determinat la funció de latrina o comuna del sector 3 (Fig. 4), tant per les seves dimensions com pel dispositiu de desguàs construït en el mur perimetral de llevant i que serviria també per desguassar l'aigua sobrant del pati.

El sector 2 sembla respondre a un espai d'accés, que actua com a vestíbul i potser estança de guàrdia. El paviment empedrat i el banc de pedra corregut fan pensar en un espai molt transitat i destinat també a fer-hi alguna llarga estada del tipus de guàrdia; l'accés cap al pati S. 5 presenta una línia marcada en el paviment però no hi ha cap desnivell ni es conserven pollegueres que ens puguin indicar l'existència d'una porta. Tot i que l'espai havia estat cobert amb teula i no hi ha evidència d'una segona planta, potser es tractava d'una cambra de pas i de control d'accés però sense estar preparada per fer-hi estada social o d'oci.

Els sectors 4 i 6 semblen respondre a funcions similars tant per la naturalesa del material recuperat (eines de costura i de joc, vasos per emmagatzemar aliments i cuinar-los, residus càrnics) com per la inferència de nivells de circulació de cert confort: al sector 4 les empremtes en el subsòl rocós ens fan pensar en una instal·lació d'un paviment empostissat, l'absència total de paviments en el sector 6 fan sospitar que el paviment també devia correspondre a una instal·lació en material perible. Per tot això, pensem que aquestes dues cambres devien estar destinades a fer l'estada, amb una funcionalitat polivalent. Totes dues tenen un accés esglaonat des del pati, amb elements de porta (xarneres, claus de pany) recuperats sota l'enderroc dels murs. Totes dues cambres podrien haver tingut una entrada de llum natural important des del pati, sense que s'hagi documentat l'existència de plaques d'alabastre translúcid o de vidres emplomats. Per sobre d'aquestes dues o d'una d'elles hi havia una

segona planta, tal com testimonien els esglaons que s'enfilen en el pati i una petita base de columneta de finestra recuperada en els nivells d'enderroc.

Finalment, el sector 5 té una importància cabdal en l'espai del recinte sobirà. Funciona com espai distribuïdor, com accés al pis superior, com a pati de llum destinada a les estances de la planta baixa i com recaptador-conductor d'aigua de pluja sobrant.

A l'espai exterior hem definit tres noves zones:

Zona 2: perímetre nord del recinte sobirà. Identifiquem i excavem les restes d'una petita edificació (S 1) annexa al nord de la torre (en ús al segle XVI), que supleix algunes estructures muràries i de circulació anteriors (no podem datar-les amb exactitud). En la intervenció de 2011 hem pogut veure les set filades que resten del tram circular del mur UE1201 (Fig. 2), amb un parament de pedres rectangulars, poc treballades, unides amb morter gris, disposades sobre la roca mare en lleuger pendent cap a llevant. Malgrat ha estat destruït antigament, la disposició d'aquest mur i l'adaptació esglaonada del subsòl rocós fan pensar en una utilització antiga d'aquest espai potser com accés alternatiu a la torre o a la construcció primigènica del recinte sobirà.

Zona 3: perímetre sud del recinte sobirà. Sota l'enderroc de la façana (segle XVII) apareix una estructura esglaonada d'accés a l'edifici del recinte sobirà (Fig. 5) i relacionada amb un nivell d'ús (el desenrunament ha estat realitzat el 2011, queden pendents d'excavar els nivells d'ús).

Zona 4: perímetre oest del recinte sobirà. En la primera neteja hem pogut identificar alguns murs de terrassament i diferents espais de circulació entre el recinte sobirà i la muralla exterior.

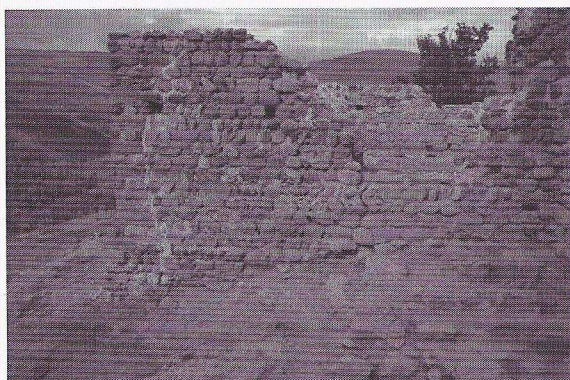

Figura 5. Estructura esglaonada al sud del recinte sobirà per accedir-hi.

ESTUDI DELS MATERIALS

L'estudi dels materials del recinte sobirà constitueix una part molt interessant d'aquestes darreres intervencions.

Les restes de fauna (1.075 elements) es distribueixen en un gran nombre d'elements d'ovicaprins (costelles, maxil·lars i extremitats), seguit de suïds (costelles, maxil·lars i extremitats), aus (ossos llargs d'espècies no determinades) i bòvids (costelles i extremitats). La major part d'aquestes restes presenten senyals de tall i de cocció (bullit i ast), i molts corresponen a individus joves, indicant una estabulació organitzada i productiva. També presenten senyals de rosegat de carnívor (especialment els extrems dels ossos llargs) que fan pensar en la presència de gossos a l'interior del recinte sobirà. Els carnívors tenen una petita representació sense que haguem pogut determinar l'espècie però, en tot cas, es tracta de petits exemplars. Les llebres i els cèrvids estan mínimament presents, com a testimonis de l'activitat de cacera, i els èquids (cavalls, mules o ases) tenen també una presència testimonial en la dieta.

família	n
Suid	190
Ovicaprid	135
Au nd	68
Bòvid	50
Carnívor nd	34
Lepus	13
Equus	5
Cèrvid	3

Pel que fa a la ceràmica (1.323 fragments) i el vidre (43 fragments), es tracta de conjunts una mica més voluminosos que en les campanyes anteriors, la qual cosa pot indicar que els recipients habituals podrien haver estat de fusta (escudelles, plats, culleres) i cuir (bòtes, bocois) més que no pas de terrissa o vidre, reservats a un ús més restringit. En síntesi pel recinte sobirà podem parlar d'aquesta distribució tipològica del material ceràmic:

Tipus de ceràmica	n
Cuina	365
Gran recipient	116
Oxidada sense vernís	83
Reflex metàl·lic XVI-XVIII	172
Blaü català XV-XVI (manganès XV)	25
Blaü català XVII-XVIII	5
Popular catalana monocroma	87
Popular catalana policroma	181

Tipològicament la ceràmica de cuina sense vernís (olles, cassoles) és la més habitual, seguida de la policroma i els grans recipients (gerres i cossis). També es troba ben representada la ceràmica amb reflex metàl·lic del XVI-XVIII i la popular catalana monòcroma (plats, escudelles) així com l'oxidada

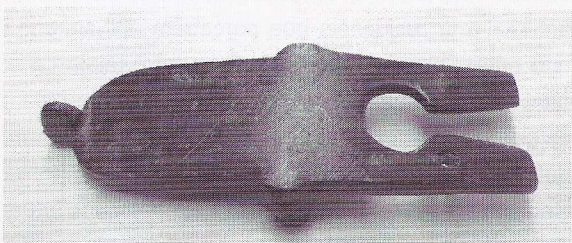

sense vernís, mentre que la pisa decorada amb blau català XVI-XVII (sempre escudelles) és molt escadussera. Els 43 fragments de vidre corresponen a fragments de recipients bufats, alguns dels quals mostren elements decoratius com degotalls adherits a la superfície exterior o línies de color. No podem concretar la morfologia d'aquests recipients, probablement ampolles o vasos. També dues peces de vidre -una tallada com una gemma per encastar en metall i una altra en forma de dena de collar- pertanyen a ornaments, potser femenins.

El material metàl·lic constitueix la part més característica del jaciment. L'anàlisi funcional de l'any 2011 es troba encara en procés d'estudi a càrrec de Sylvain Vondra. Un gruix important el formen els objectes de ferro (50 claus, 14 planxes d'armadura clavetejades amb gavarrots de bronze, eines/armes de tall i/o projectils, una baula de collar de gos, 1 projectil), claus de pany (de portes o caixes), una ferradura de cavall, dos esperons de cavaller, dos didals i un bon nombre d'agulles de cap de bronze, mentre que un petit nombre d'objectes respon a elements de fermall (una sivella rodona) i tiges diverses (n=41), la major part de bronze (Fig. 6 i 7)

Figura 6. Fermall de bronze per a corretja, amb decoració zoomorfa representant un au.

Figura 7. Fermall de corretja metàl·lica amb aleació de coure, part interior corbada, amb perforacions pels ribets que fixen la tija de cuir.

Figura 8. Pesal de croat de Barcelona o Perpinyà. Anvers amb bust del rei.

Figura 9. Pesal de croat de Barcelona o Perpinyà. Revers amb creu de croat, punts i anelles amb contramarca de l'escut.

Numismàtic. La identificació i la valoració ha estat a càrrec de Josep Maria Llorens. Correspon a 4 peces de bronze procedents dels nivells d'ús dels sectors 5 i 6. Tres són monedes (un senyal de billó, un diner de billó de Perpinyà del 1493 i un diner de Ferran II del 1494), mentre que la quarta és un pesal (UE 1611-27) o peça destinada a comparar amb el pes de les peces monetàries per evitar les falsificacions (Fig. 8 i 9). Els pesals només es tenien en propietat en cases de certa rellevància social. Totes elles es daten entre mitjan i final del segle XV i tenen com a referent el rei d'Aragó Ferran II.

Entre el material lític volem destacar una única pedra foguera de sílex negre, diversos fragments de molins de basalt apareguts fora de context i una massa de granit, amb restes d'emmanegament.

Entre els elements d'os treballat destaquen d'una banda tres elements de mànec d'eina o ganivet elaborat en os, un d'ells amb cercles incisos com a decoració (Fig. 10), un altre amb decoracions lineals (en procés de restauració), un tercer sense decorar. D'una altra, un fragment diafisari d'os mostra un solc per fer lliscar una tija, que potser està relacionat amb armament. Finalment, dues peces de joc de

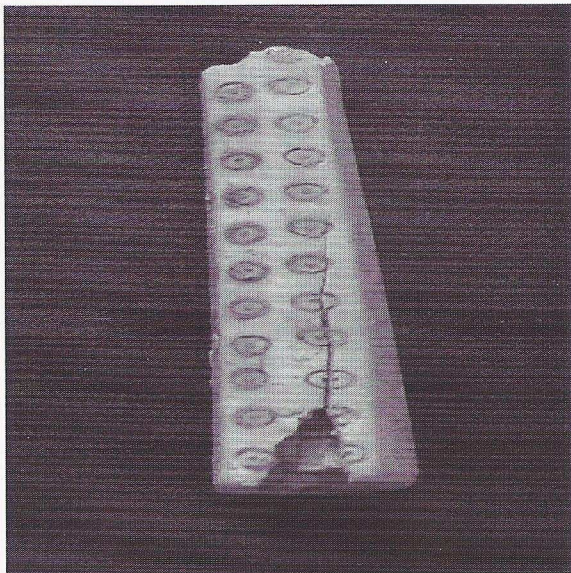

Figura 10. Mànegc d'os polit i amb decoració incisa de cercles.

Figura 11. Fitxes de joc treballades en os. Anvers representant una àliga en aparició frontal.

Figura 12. Fitxes de joc treballades en os. Revers representant el símbol de Peixos i una àliga en aparició lateral.

taula (Fig. 11 i 12), circulars, decorades amb motius zoomorfs incisos a les dues cares i amb el contorn polit; ambdues tenen el mateix motiu d'una àliga de front en una cara i, a l'anvers, una presenta una àliga de mig perfil i l'altre dos peixos cap-i-cuats com el símbol astrològic de Peixos. Tot el conjunt s'emmarca en el treball de *tabletterie* molt ben conegut i estudiat en el centre i nord medieval francès (Chandevau 2002). De les peces de joc, de moment, no n'hem

localitzat paral·lels a la península Ibèrica; pel que sembla, són peces que formen part d'un joc molt popular en l'època medieval anomenat tric-trac, a mig camí entre les dames i els escacs.

CONCLUSIONS

Amb la intervenció de 2011 es tanca l'excavació del recinte sobirà del castell de Rocabrúna. Per bé que l'estudi de les restes ens pot ajudar a emmarcar millor la forquilla cronològica, fins el moment pensem que l'adequació del conjunt es realitza a final del segle XIV i té el seu ús durant tot el XV, coincidint amb l'inici de les revoltes remences, la Guerra Civil catalana (Sobrequés 2006, 257-259, 278, 293, 359) (Puig 2008), i perdura durant el segle XVI, finalitzant la seva funció residencial-militar al segle XVII, amb una durada aproximada de 150-200 anys. El material ceràmic i de fauna recuperat correspon majorment a residus de menjar i a recipients i utensilis de cuina. Alguns elements de prestigi ens indiquen la presència senyorial en el recinte (gerreta d'importació italiana, peces de joc, aplics metàl·lics de caixes o armaris). També hem pogut recuperar un bon nombre d'elements d'armament ofensiu (ballesta, artilleria) i defensiu (armadures) corresponent a soldats de rang superior.

Una aportació interessant de les darreres intervencions ha estat poder contrastar que, a més d'aquest moment d'ús baixmedieval i modern, avalat pel material arqueològic, la presència d'estructures i arranjaments anteriors, això sí, desmuntats i malmesos, testimonia una seqüència estratigràfica més completa de la que havíem pogut definir en les anteriors intervencions. Es tracta de la torre circular, a la que ja li havíem reconegut un parament més regular que a la resta del recinte sobirà, i el seu espai perimetral al nord i nord-est, amb restes d'arranjaments esglaonats sobre la roca així com un tram de mur estroncat al costat est. Tot plegat sembla respondre a un primer moment del castell, anterior a la residència que percebem actualment, i que potser només precisava d'una torre-talaia en el punt més alt. Ignorem actualment si aquest moment es pot associar directament al gran edifici de ponent que queda immediatament per sota de la torre. Resoldre aquesta qüestió és un dels objectius futurs del projecte arqueològic.

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ, B. 2012**, Projecte de consolidació i restauració del Castell de Rocabruna (Camprodon, Ripollès). Memòria de la intervenció arqueològica 2008-2009.
- AGUSTÍ, B., CODINA REINA, D. 2010**, Castell de Rocabruna (Camprodon, Ripollès), 2008-2009, X *Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, Arbúcies.
- ALMERICH, LI. 1984**, *Els castells de Catalunya*, Editorial Millà, Monografies històriques de Catalunya, Barcelona.
- BAYONA, LI. 2007**, *Projecte de consolidació del Castell de Rocabruna*. Inèdit.
- CATALA, P. 1990**, *Els castells catalans*, vol. 1-4, Rafael Dalmau editor, Barcelona.
- CHANDEVAU, F. 2002**, La motte castrale de Boves (Somme). Tabletterie et petits artefacts (X-XVIe siècles), *Revue Archéologique de Picardie. Trimestriel*, 1-2, 25-71.
- CONTAMINE, Ph. 1980**, *La guerre au Moyen Age*, Ed. Preses Universitaires de France, Paris.
- CRUSAFONT, M. 1982**, *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval (785-1516)*, Madrid.
- CRUSAFONT, M. 1990**, *La moneda catalana local (s.XIII-XVIII)*, Barcelona.
- PUIG, M. 2008**, El segle XVIII. A *Història de la Garrotxa*, Diputació de Girona, 439.
- TELESSE, A. 1991**, *La vaixela blava catalana de 1570 a 1670. Repertori, catalogació i proposta per a la seva nomenclatura. Investigació bibliogràfica sobre la pisa hispànica*, Barcelona.
- VONDRA, S. 2012**, Castell de Rocabruna. Étude du mobilier militaire. Inèdit.